

BIVŠA LJUBAV

Grejs je umrla.

Dok spušta poklopac na električni čajnik – nakon što je na pari otvorila koverat – Zoi uočava ovu krajnje jednostavnu rečenicu. Dok razvija običan beli pisaći papir primećuje, pre nego što počne da čita od početka, drugu nasumično uhvaćenu primedbu. *Nikad se nismo posvađale koliko pamtim ni jedan jedini put.*

Njen muž je nekad balavio nad tim čoškastim svračjim nogama, nad tom štednjom znakova interpunkcije, a ni do dana današnjeg nije ih prihvatio kao nešto obično, kao pretplatu za novine ili račun za struju. Zbog nekadašnje seksualne strasti, svračje noge se vezuju uz Čarlsov uredan rukopis, to su dva dela spoja u kom su pisma igrala ulogu emocija. Nesklon odlaganju u takvim stvarima, Čarls će odmah sročiti odgovor, obziran prema onome što duguje bivšoj ljubavi. Zoi se nekad plašila njihove prepiske, i mrzela ju je. *Kao i uvek ljubavi moja, Odri:* svih godina dok je trajala veza, poslednje su reči bile iste.

Kao i uvek, moraće ponovo da zalepi koverat jer lepilo na preklopu više ne hvata. Sve je to mnogo lakše danas, sa zgodnim *prit* ili *uhu* lepkom u stiku. Nekad, dok je afera bila na vrhuncu, ulepila bi celo pismo.

Zoi, sad u sedamdeset četvrtoj, sitna je, vitka žena, sasvim malo povijena. Njena ravna kosa, nekad gavran-crna, skoro je bela. Zbog usta o kojima sama misli da su kao čarapin početak smatrali su je, ranije u životu, više privlačnom nego lepom. „Divlja”, zvali su je kao devojku, „nepredvidljiva”, a obe reči su se odnosile na njen temperament. Nikad je niko nije nazvao zgodnom, a sad je niko ne bi nazvao divljom ili nepredvidljivom.

Pošto je još rano, i dalje je u kućnoj haljini od crne svile sa skerletnim lalama kao šarom. Ona obavlja njeno mršavo telo, preklopljena je spreda, vezana ešarpom koja se slaže sa haljinom. Kad se pojavi, njen će muž još biti u svom kućnom ogrtaču, udobnom i vunenom, braon kao meda, vezanom upletenim gajtanom. *Najdraži, najdraži Čarlse,* počinje pismo. Zoi ga ponovo čita do kraja.

Ovo pismo je posebno, naravno, zbog Grejsine smrti. Ostala su bila drugačija. *Grejs i ja se pitamo kako ti guraš ovih dana... Grejs i ja smo konačno otišle u penziju... Treba da ti dam ovu adresu, kaže Grejs. Ako slučajno jednom poželiš da pišeš... Kuća na morskoj obali. Grejs je to oduvek želela... Godine 1985, 1978, '73. i '69, Grejs je uvek imala nešto da kaže. Da ručamo jednom na brzaka? u svakom pismu – i ovom – predlog pre onog Kao uvek ljubavi moja i one jedne putače kao podsećanja na njihovo ljubljenje. Zoi je zbog nečeg uvek verovala da predlog o ručku na brzaka potiče od Grejs. Da li je, pita se, to predložila i sa samrtne postelje?*

Zahvaljujući ovoj aferi u Zoi se razvilo jedno posebno čulo. Ona bez napora uspeva da predstavi sebi sliku žene koju nikad nije upoznala, sad samotne stanovnice kuće u koju ona sama nikad nije kročila. Vidi je u elegantnoj odeći kestenjastih tonova, s čeličnosedom kosom pomodno nameštenom, bistrim očima sad malo zamagljenim. Na njenom su se licu nakupile brazdice te je ono sad mapa borâ. Zoi je zamišlja kako ulazi u kuhinju

i pali radio da čuje iste vesti koje je ona sama čula ranije: fudbalski navijači podivljali u nekom nemačkom gradu, porazbijali izloge, preturili autobus. Zamišlja je kako stoji sa šoljom nes-kafe u isturenom prozoru u dnevnoj sobi: viđeno kroz kišicu na prozoru, more je kao talasasta šara, sivkastozelena, s belim prugama. Nebo s kojim se spaja na horizontu suviše je sumorno da bi se gledalo. U vidik uplovljava samo jedan brod, kočar skuše.

Ako ti nije zgodno ili radije ne bi u redu naravno razumem.

Alpski rog je mesto gde ručavaju, gde su ručavali otkako su se zavoleli. Ne mogavši da odoli radoznalosti, Zoi je jednom otišla tamo. Zapravo je i ušla te navela izmišljeno ime nekoga s kim treba da se sastane. Nekakav muzički instrument, verovatno alpski rog, pružao se celom dužinom zida; druga dva zida krasio je tirolski predeo. Stolnjaci su bili karirani, plavo-crveni; svirala je snimljena muzika; mesto je bilo skromno. „Oprostite, molim vas”, rekla je Zoi konobaru, od tada kao da je prošlo pola njenog života, a zapravo i jeste. „Očigledno je neka zabuna.”

Nalazi *prit* tamo gde ga Čarls drži, u srednjoj fioci komode, zajedno s pisaćim priborom i pečatnim voskom, selotejpom i makazama. Čuje korake tamo gore, na podestu između spavaće sobe i nužnika, pa ponovo na putu za kupatilo. Cevi začangrljaju kad puсти toplu vodu, zato što nikad nije naučio da ne odvrne slavinu do kraja da voda ne bi šiknula. Otkad ga poznaje, godinama, nije imao strpljenja s takvim stvarima.

„Vreme je da se ponovo vidiš sa Čarlsom”, Zoi zna da je Grejs to predlagala u onoj kući, i nagađa šta je Odri ogovarala: Čarls sad ima sopstveni život, Čarls se opredelio. Grejs je uvek navaljivala, blago, zato što je i ona volela Čarlisa, ali je to morala da zadrži za sebe. „Draga moja, sigurna sam da bi Čarlsu bilo drago da dobije neki znak.” Svašta se moglo dogoditi: nikad neće saznati.

Trideset devet godina je prošlo od godine u kojoj je planula velika strast. Odri i Grejs su već bile prijateljice, napredovale su na poslu u kancelariji, obe rešene da im mesta sekretarice budu odskočna daska za nešto bolje. Onog dana kad se Čarls pojavio – kad su ga prvi put ugledale – u obilazak ga je vodila uobražena, polupijana gospođica Mejberi, i on i ona sa čašama *vin rosé*, pićem koje je Mejberka – njena kancelarijska titula – pila svaako popodne, ponekad i u prepodnevrim satima. „Pozdrav”, rekao je Čarls, štrkljast mladić lepršave plave kose. Zoi nije imala teškoće da zamisli stidljiv osmeh upućen Odri, potom i Grejs. Kasnije joj je ispričao za Mejberku i vino i obilazak kancelarije.

„Jadni Čarls” je postao mnogo godina kasnije. Jadni Čarls sam sa ženom koju ne voli, koja ga ne voli. Čemu sve to sad, kad su mu deca odrasla? U svojoj kući na moru živele su u nadi da će on jednog dana zvučati manje šaputavo preko telefona dok im bude saopštavao pojedinosti o smrti zbog nesreće ili bolesti. „Posle šest meseci, oslobodila se muka”. Ili: „Samo se okliznula. Prokleta plastična kesa. Po kiši, kod kanti za đubre.”

Zoi stavlja dve kriške hleba u toster, ali ga ne uključuje zato što još nije vreme. Pre nego što je afera otpočela, njega je očaravalo to što dve očigledno bliske prijateljice mogu biti, po izgledu barem, tako izrazito različite. „O, to se često dešava”, rekla je Zoi navodeći primere iz svojih školskih dana, ali on nikad nije pokazivao neko zanimanje za njene školske dane, pa nije ni tad. „Grejs trapađoza, zovu jednu”, rekao je. „Rugoba. Odri krasotica.” Staromodna imena, pomislila je, i predstavila sebi staromodne devojke, tetkama

nalik i pored Odrinog izgleda. Kasnije je uvek uključivao i Grejs kad bi pominjao Odri, zamagljujući površinu zbog dubine ispod nje.

Stavlja mericu kafe u plavo keramičko denbi bokalče, poslednji komad servisa. Jednom je našla fotografiju: Odri zgodna kao što je tvrdio, kao kakva boginja, sa cigaretom; Grejs mutna, kao da se pomerila. Opuštile su se na čebetu pored stolnjaka na kom su ručali na izletu. Mogao se videti deo zadnjeg točka auta, a nije bilo teško izoštriti Grejsinu kovrdžavu kosu, dva oka ružičastih rubova iza naočara. Gde je pobogu bio taj piknik? Koju su priliku iskoristili – neko popodne kad u kancelariji nije bilo posla?

Zoi naslanja pismo uspravno na njegovu šolju, to čini namerno. Njega će naljutiti što ga je tako stavila, ona tim gestom dodaje svoju primedbu; ali i sama je tad bila ljuta. Onu fotografiju je iscepkala na komadiće i gledala ih kako gore. On nikad nije pomenuo gubitak fotografije, jasno da i ne bi.

„O, dobro”, pozdravlja ga i posmatra kako uzima pismo. Uključuje toster. Šerpica s mlekom zvecka na gasu, u njoj poskakuje stakleni disk koji ne da mleku da iskipi. Ona im sipa kafu. On vraća pismo u koverat. Ona preseca svaki komad tosta dijagonalno, kao što on voli.

Nije naslutila. Strašan je udarac bio, ošamutio ju je kad je rekao: „Čuj, moram da ti kažem, Odri i ja smo se zaljubili jedno u drugo.” Na tren nije mogla da se seti ko je Odri. „Odri i ja”, ponovio je, misleći da nije dobro čula. „Odri i ja se volimo.” Ostatak te godine i nekoliko narednih Zoi je osećala navalu mučnine kad god bi joj se odjek te izjave vratio iz onog nedeljnog prepodneva: desetog septembra 1968, u jedanaest. Odabrao je to vreme zato što su pred sobom imali ceo dan da pretresaju stvari, ali osim praktičnih pitanja nije se imalo šta pretresati. Nisu mogli da se udubljuju u to što je on neku drugu želeo više nego nju. Posle pet godina braka dodijala mu je. Progovorio je da bi je se otresao.

Namazavši marmeladu, premešta je bliže njemu. Njegovo lice, ne tako vešto u pretvaranju kao nekad, ne krije ništa. Posmatra ga kako misli na ženu koja je ostala sama, njegovo saosećanje stiže do kuće na obali mora, sad previše prostrane za jednu osobu. Čarls, međutim, nije dobar u zamišljanju. Ne prodire duboko. On u frižideru bivše ljubavi ne vidi pileći batac za ciglo jednu osobu, i ribe za ciglo jednu osobu za sutra. Tužno je biti u žalosti zimi, u raspoloženju odraženom u studeni i vlazi, u vetrovima koji zavijaju i od kojih se tresu prozori. Odri će posebno tištati nedostatak prijateljice kad dođe vreme gledanja televizije, pored nje neće biti nikog s kim bi razmenila koju opasku.

„Jeste, *Alpski rog* je i dalje tamo”, čuje Zoi kasnije tog jutra pošto je odškrinula vrata koja je on brižljivo zatvorio. „U petnaest do jedan, recimo? Ako tvoj voz malo zakasni, ili tako nešto, molim te ne brini. Čekaću, prosto-naprosto, draga.”

Rekao je pre toga i nešto što ona nije uspjela da čuje, glas mu je bio neprirodno tih, šaka poklopila slušalicu. Posle toga, sasvim mali prekora što bivša ljubav nije javila ranije. Da je znao, došao bi na sahranu.

„Žao mi je što sam te toliko povredio”, rekao je kasnije one nedelje, ali tad reči nisu značile ništa. Pet godina greške, mislila je, dvoje dece rođene greškom. Suze su joj se sli-vale na odeću dok je on stajao pokunjen, onako naočit a izobličen od jada. Nije izduvala nos; htela je da izgleda onako kako se oseća. „Ti bi voleo da sam mrtva”, jecala je, izaziva-

jući ga da besno digne ruku na nju, da je smrvi pesnicom, da iz samilosti zatre sve što je ostalo od nje. Ali on je samo stajao, odjednom delujući neuhranjeno. Zar mu nije čestito kuvala? – misli su joj letele kao lude. Zar mu nije davala ono što je hranljivo? „Mislila sam da smo srećni”, prošaptala je. „Mislila sam da ne moramo ništa da dovodimo u pitanje.”

„Lepo je videti stari *Alpski rog* ponovo”, dopire iz predsoblja njegov šapat, i Zoi je sigurna da se on trudi da bude veseo. „Da ti kažem nešto, doneću paklicu *triklasa*.”

Škljocaj slušalice, kratko zvrnc. On kaže nešto sebi, nešto kao „Sirotica!” Zoi tiho zatvara vrata. Grejs i Odri su verovatno prijateljemale pedeset godina, možda su čak bile školske drugarice. Da li je Odri bila idol devojkama? Da li su one pomalo kinjile Grejs? Zoi je zamišlja zlovoljno skljojkanu u klupi, a Odri joj pritiče u odbranu. U pismima i telefonskim razgovorima pominjani su prijatelji, letovanja u Normandiji i Bretanji, bridž, ispiranje Grejsinog debelog creva, Odrin umnjak izvađen u bolnici. Zoi zna – ne misli često da je to puko nagađanje – da je Grejs, kad god bi se Odri vratila iz *Alpskog roga*, žudela za svakom mrvom koja bi joj se dobacila. Ni treptajem oka ne bi Grejs odala svoju tajnu; jedini izraz njene strasne ljubavi bio je taj što je uporno nagovarala na još jedno pismo. *Mislimo na tebe s njom po ovoj hladnoći*. „Prilično je slabo izgledao”, nesumnjivo je izveštavala Odri poslednjih godina.

Sa Zoi nije 1967. ostao iz ljubavi. Ostao je – sasvim naprasno, i neočekivano – zato što su emocije svuda oko njega postale neizdržljive: iznurenost ga je navela da ustukne. Da li je, pitala se Zoi godinama kasnije, osećao Grejsinu sen ne shvatajući dokraja da je upravo to bilo presudno? Ostao je, rekao je, zato što mu Zoi i dvoje dece koja su se rodila znače više nego što je mislio. Ispod ove tvrdnje ležao je nagoveštaj da nije pravo nameitati patnju nevinima zarad sopstvene sreće. To, iako neizgovoreno, gorko se dojmilo Zoi. „O, odlazi!”, povikala je. „Idi toj neprijatnoj ženi.” Ali, nije navaljivala; nije rekla da nije ostalo ništa, da je šteta nepopravljiva. Onoj ženi je kao razlog iz kog se predomislio naveo svoje finansijske prilike. Da izdržava dva domaćinstva – a takvi su bili izgledi u ono vreme – to je više nego obeshrabrujuće. *Grejs kaže da nećeš morati da ih ostaviš bez prebijene pare. To što ona i ja zarađujemo bilo bi sasvim dovoljno. Grejs bi volela da nam pomogne da izađemo na kraj*. Da je otišao, i Grejs bi na neki način bila tamo.

* * *

Kad dođe taj dan Zoi zna. On je letimice pogleda preko jutarnje kafe, a u očima mu se pojavi tamna iskrica izazvana pokušajem da raspali zgasio uzbuđenje: uvek je bio spreman da se potruži. Jednom je Odri u pismu pomenula njegov „opušteni šarm”, rekavši da sumnja da bi mogla živeti bez njega i ostati ono što jeste. I dalje je štrkljast, na to je možda mislila; ono što je ostalo od njegove lepršave plave kose, uglavnom odstraga i sa strane, sad je pepeljasto; njegove šake – za koje Zoi lako zamišlja kako su ih ili Grejs ili Odri smatrale nečim najelegantnijim na njemu – sad su smežurane, zglobovi istaknutiji nego što su bili, koža s pegavim flekama nalik starom papiru. Lice mu je kljunastije nego ranije, zubi uglavnom veštački, oči suze kad je u sobi toplo. Dva ružičasta mesta pojavljuju se visoko na njegovim upalim obrazima onde gde jagodične kosti zatežu kožu. Lice mu je inače bledo.

„Moram da izađem danas”, objavljuje on kao uzgred.

„Nisi tu za ručak?”

„Uzeću negde sendvič.”

Da može, rado bi mu natuknula kako bi pametnije bilo da idu u neki restoran skuplji od *Alpskoga roga*. Jeftina hrana i vino kuće smrtonosna su kombinacija u ovo životno doba. Grozna je gnjavaža kad on pokvari stomak.

„Malo u kupovinu”, kaže on.

Nekad je trebalo da se vidi s tim i tim, ali to više ne pali zato što, zbog starosti, ne može i dalje da računa na to da se osoba neće izlanuti i odati igru. Postojao je „čovjek iz Lojda” s kojim je trebalo da se vidi, ili Hanson i Filips, koji su utvrđivali godišnju premiju osiguranja. Sve je to previše često koristio: preostala je kupovina kao slabašan izgovor. Pre penzije nije bilo potrebe da bilo šta pominje.

„Kupovinu”, kaže ona upitno. „Kupovinu.”

„Dve-tri stvari.”

Cigarete *trikas*l teško je naći. Odri ne puši ništa drugo i skoro je vic to što se on daje u potragu za njima, delić nežnosti u kaleidoskopu ljubavne veze. Drugi takav delić je njihovo zajedničko uživanje u brizlama, jelu koje Zoi smatra odvratnim. Zajedničko im je i kašnjenje. *Grejs ne razume kako uopšte uspevamo da se nađemo!*

„Trebalob i da ostane lepo vreme”, predviđa on.

„Ponesi kišobran, ipak.”

„Da, poneću kišobran.”

On traži određenu košulju, onu plavu na pruge. Pita se da li je ispeglana. Ona mu kaže gde je. Njihovo troje dece – sinovi, i Sesilija, rođena kasnije, sad svi u braku – ne znaju ništa o Odri. Ponekad se Zoi čini čudnim što je tako, što je njima potpuno nepoznata osoba koja je imala onako veliku ulogu u životu njihovog oca. Da je bilo onako kako je ta osoba htela, Sesilija se ne bi ni rodila.

„Da li tebi treba nešto?”, nudi se on. „Nešto što bih mogao da ti donesem?”

Ona odmahuje glavom. Volela bi da može da kaže: „Ja otvaram njena pisma. Slušam razgovore preko telefona.” Volela bi da on njoj može da kaže da je Grejs umrla, da je njegova prijateljica sad sama.

„Vraćaš se oko četiri, nadam se.”

„Otprilike.”

Da je onomad otišao, ona više ne bi živela u ovoj kući. Ne bi sedela u ovoj kuhinji u crnoj-i-skerletoj kućnoj haljini, i gledala ga u njegovom vunenom kućnom ogrtaču braon boje. Kuća bi bila prodana pre mnogo godina; ona ne bi ostarila sa životnim saputnikom. Vrlo je malo verovatno da bi se ikad pojavio neki drugi muškarac; sumnja da bi i želela nekog.

„Sanjao sam da smo na trajektu i da putujemo u Dansku”, kaže on neočekivano. „Tamo je bila neka žena s kojom si razgovarala, sva u crnom.”

„Lepo joj stoji crno?”

„O da. Lepa žena, takođe. Upotrebila je jedan čudan izraz. Rekla je da je rešila da ima ono što je nazvala 'straobalno dete.'”

„A.”

„Posadila si me ispred nje i naterala me da pričam o njenoj haljini. Naterala si me da je savetujem.”

„Pa jesi li, Čarlse?”

„Jesam. Savetovao sam zelene nijanse. Tamnozelene; ne maslinaste kao moje pantalone. I zaobljeni okovratnik košulje, ne špicast kao moj. Naterao sam je da pogleda moj. Bila je prijatna žena, osim što je rekla nešto malo neuljudno za moje cipele.”

„Da su ofucane?”

„Tako nešto.”

„Tvoje cipele nisu nikad ofucane.”

„Nisu.”

„Pa lepo, šta se tu može.”

On klimne glavom. „Da, šta se tu može.”

On ubrzo ustaje i ponovo ide gore. Čemu ovaj razgovor o snu? Istina, ponekad pričaju jedno drugom šta su sanjali; to su oduvek radili, ponekad. Značajno je, međutim, to što joj je on ispričao svoj san ovoga jutra: tako ona to oseća.

„Zašto si se smarao sa mnom ako ti nije stalo do mene?” To ga je pitala dugo nakon što je odlučio da ostane s njom. Dugo nakon toga dovodila je u pitanje sve; okomila se na ljubav koja ih beše sjedinila u početku; njeno je pravo bilo da on sluša šta ona ima da mu kaže. Šest je godina prošlo pre nego što im se rodila ćerka.

„Pa, odoh ja.”

Izgleda kao visoko, mršavo dete, oči mu duboko u dupljama, njegovo tamno odelo za grad dobro ispeglano, kravata na plave kašmirske šare slaže se s prugastom plavom košuljom. Braon cipele, par koji čuva za posebne prilike, izglancane, a ne kao u njegovom neobičnom snu.

„Da sam znala pošla bih s tobom”, ne može da se uzdrži Zoi; to nije nameravala da kaže, reći su izletele same. Ali, ne uznemiravaju ga kao što bi nekad. Nekad bi preko njegovog lica prešla senka užasnutosti, u njemu bi nadolazila strepnja da ona ne pohita gore po kaput.

„Ići ćemo zajedno idući put”, obećava on.

„Da, bilo bi lepo.”

Poljube se, kao uvek kad se rastaju. Za njim se zatvaraju ulazna vrata. Ona će za ručak otvoriti konzervu lososa i jesti je s paradajzom i paketićem čipsa. Cela konzerva bi joj bila previše, naravno, ali večeras će verovatno zajedno dovršiti sve što preostane.

Uključuje televizor u dnevnoj sobi. Selest Houm, u raskošnoj bundi, sedi u autu, lju-ta zbog nečega. Zoi ne želi da gleda i ponovo isključuje televizor. Zamišlja bivšu ljubav uzbuđenu jer se voz približava Londonu. Sat ranije se našminkala, ali sad se ponovo šminka, što je teško kad se voz klata. Odri ne zna da se ljubav vratila u brak, da je rana sasvim zarasla. Ne zna zato što joj niko nije rekao, zato što on ne može da se natera da kaže kako je ona kratka zgoda bila stranputica. On poštuje – zato što se takav rodio – ono što ta afera i dalje znači ženi čiji je život poremetila. On ne zna da bi se Odri – pošto je uživala u svemu što se moglo uzeti – prirodno oporavila od drame da Grejs – pošto nije

uživala ni u čemu – nije uticala na nju. On se ne pita šta će se desiti sad kad je smrt drukčije pomešala karte.

Otvarajući konzervu lososa, Zoi ponovo putuje na sastanak u *Alpskome rogu*. Pita se da li se restoran promenio i misli da verovatno nije. Dugački rog se i dalje proteže preko jednog zida. Druga dva krasi isti onaj tirolski predeo. Stolnjaci su plavo-crveni. On čeka sa čašom šerija, a onda ona stiže.

„Dragi moj!”

Ona prva upućuje njihov poznati pozdrav, zatekavši ga nespremnog, kao što ponekad biva ovih dana.

„Draga moja!”, uzvraća on.

Naručuje šeri za nju, a kad piće stigne, rubovi njihovih čaša se načas dotaknu, nazzdravljanje prošlosti.

„Grejs”, kaže on. „Žao mi je.”

„Eh.”

„Je l’ grozno?”

„Guram.”

Konobar živahno zapisuje njihovu narudžbinu i pita za vino.

„O, dobro staro domaće crno.”

Zoi uzima paradajz i seče ga, prsti su joj artritični, ponekad bolni, mada sad nisu. Noću u krevetu pažljiv je kad je hvata za jednu ili drugu ruku, oprezan iz nežnosti, ne steže je kao nekad. Njeni su prsti ružni; ponekad misli da sad liči na majmuna. Preručuje ribu i paradajz na tanjir i posipa ih biberom. Nijedno od njih nikad ne soli.

„A ti, Čarlse?”

„Dobro sam.”

„Ponekad brinem za tebe.”

„Ne, dobro sam.”

Onog dana kad je radoznalost dovela Zoi u restoran, u *Alpskom rogu* je svirala harmonika. Za stolovima su sedeli mladi kancelarijski službenici. Promet je bio vrlo živ.

„Cenim ovo”, kaže Odri, „kad je nešto gotovo, sve te godine – zaista cenim, Čarlse.”

On joj dodaje paklicu *triklasla* preko stola, a ona se smeši i stavlja je pored sebe zato što je još suviše rano da je otvori.

„Zabavno je s tobom, Čarlse.”

„Mislim da se Mejberka udala, znaš. Mislim da mi je neko rekao.”

„Grejs nikad nije mogla da je smisli.”

„Nije.”

Da li je ovo kraj? Zoi razmišlja o tome. Da li je ovo poslednji trzaj, poslednji izazov za njegovu čast i poštenje? Može li njegova krivica skliznuti u bilo koji zaostali zakutak, najzad bezbedna od toga što ga je Grejs želela preko druge osobe? Niko mu nije rekao da održavanje vere može biti surovo kao i priznanje nevere; možda bi samo Grejs, igrajući ulogu pretvorne najbolje prijateljice, umela to da uradi kako treba. Ali nije bilo u Grejsinom interesu da to radi.

„Možda ću prodati kuću.”

„Mislim da bi trebalo.”

„Grejs je to jednom predložila.”

Ostavivši ih tu, Zoi jede losos i paradajz. Gleda kraj starog crno-belog filma: pre mnogo godina, znatno pre Odri i Grejs, gledali su ga zajedno. Gledali su ga zajedno i posle; on je kao dečak bio zaljubljen u Beti Dejvis. Dok čalabrčka jelo koje je pripremila, Zoi je ponovo zabavno ono što joj je bilo zabavno i nekad. Ali tome pažnju poklanja tek upola. Vodi se razgovor; ona ne čuje; vidi prste neiskrivljene od artritisa kako skidaju celofan s paklice cigareta i uvrću ga u obliku leptira. On naručuje kafu. Miris koji se vratio na njegovoj odeći bio je limunast s natruhom jorgovana. U jednom pismu pominjao se celofan uvrnut u obliku leptira.

„Pa, takav je život”, kaže on. „Divno je bilo videti te, Odri.”

„I meni je bilo divno.”

Pošto je platio račun, sede još koji trenutak. Zatim ona u toaletu puderom pokriva sjaj izbio zbog toplote i vina, i uređuje svoju urednu sedu kosu. Limunasti miris na tren osvežava ustajali vazduh toaleta.

„Pa, takav je život, draga moja”, kaže on ponovo na ulici. Da li su se ikad sporečkali? Da li je Odri takva da ne gubi živce, uviđavna i strpljiva, a uz to omiljena devojkica u školi? Uostalom, nikad se nije posvađala sa svojom prijateljicom.

„Da, takav je život, Čarlse.” Uzima ga pod ruku. „Sve ovo mi strašno mnogo znači, znaš.”

Idu do ugla tražeći taksi. Brak je pun svađa, razmišlja Zoi.

* * *

„Uspravljanje nikad ne pomaže. Samo ti tu lezi. Pij mnogo vode, Čarlse.”

Bokal vode, natočen pre nego što se sinoć uvukla u krevet pored njega, stoji na njegovom noćnom stočiću, pored njega napunjena čaša. Jednom, premda prilično davno, on ne samo što je navaljivao da ustane kad pokvari stomak, nego je uz to radio u bašti. Celi dan ga je gledala kako puni lišćem peć za spaljivanje smeća i čupa korov iz alpinetuma. Nekoliko puta je lupkala po kuhinjskom prozoru, ali on nije obraćao pažnju. I tako je pao u postelju na dve sedmice.

„Žao mi je što sam davež”, kaže on.

Ona poravnava posteljinu na svojoj strani kreveta, prepušta mu krevet, čini sve da mu bude prijatno u nadi da će on ostati da leži. Tu su i novine kad bude raspoložen da čita. Tu je i *Mala Dorit*, koju uvek čita kad mu nije dobro.

„Možda supicu kasnije”, kaže ona. „I krem-kreker.”

„Tako si pažljiva prema meni.”

„Dobro, de.”

Dole, Zoi pali plinsku grejalicu u dnevnoj sobi i gleda ima li neki jutarnji film. *Bosonog u parku*, tek počeo. Onda iznebuha, bez upozorenja, vidi one iznova podeljene karte. Sve je drugačije, ali naravno da nikad ništa neće biti rečeno. *Baš lepo što je mali restoran i dalje tamo*, piše bivša ljubav. *Samo par reči da ti zahvalim*. Tako je lepo bilo popričati. Tako lepo videti ga. Tako lepo od njega što se setio cigareta *trikas*. Ali, ništa od toga uop-

šte nije lepo zato što Grejs nije tu da kaže: „Sad mi ispričaj sve po redu.” Nije tu da kaže kad je muči sumnja: „Draga moja, to je potpuna besmislica!” Sama u kući na obali neće ponovo naći izgovor da predloži ručak na brzaka ako on hoće. On to sam nikad neće predložiti, pošto nikad i nije. Sa zadovoljstvom će osetiti da je konačno izvršio svoju dužnost.

Bivša ljubav, s njenim mirisom i cigaretama i leptirima od celofana, sad mu je dosadna. U svojoj kući na obali ona zna da je pismo zahvalnosti poslednje, a more je sivo i ponovo pada kiša. Jednog dana, sama će posumnjati da joj je prijateljica bila pretvorna. Jednog dana odgonetnuće da je osećaj časti održavao pretvaranje živim.

Grejs je umrla. To je sve što se dogodilo, kaže Zoi sebi, i zašto bi onda oprostila? „Zašto bih?”, mrmlja. „Zašto bih?” Ali trenutak pre nego što će pustiti *Bosonogog u parku*, očni kapci je peku od suza. Podvala starosti, kaže ona sebi i naređuje im da se gone.

(S engleskog prevela Jelena Stakić)